

Oponentský posudek diplomové práce ing. Tomáše Pavlase
Antifeministická mužská identita
Kritická analýza mužské kritiky feministů

Ing. Tomáš Pavlas pro svou diplomovou práci zvolil neuralgické téma genderových studií, totiž problém určité neviditelnosti genderované identity muže, resp. neochoty či bariér bránících tomu, s touto identitou reflektovat a aktivně a kriticky s ní pracovat. Danou problematiku rámuje svým způsobem radikální otázkou filozofa Erazima Koháka, zda je česká společnost vůbec připravena a schopna demokraticky reagovat na postupnou emancipaci žen, jinými slovy též na onu pozici mužů ukázanou jako genderovanou, zda je schopna zhostit se proměny úkazů jako je somatizovaná dělba práce a rolí v soukromé i veřejné sféře (automatické očekávání, že primárním poskytovatelem péče je žena, zatímco mužovo implicitní pozice rovná se kariéra atp.). Problém stojící za Kohákovou otázkou myslím je, zda se tyto nereflektované pozice o genderované dělbě práce v soukromé sféře a distribuce aktivit a zodpovědnosti mezi soukromou a veřejnou sférou (pokud lze tuto distinkci vést) nedostávají do rozporu s běžně, ale v podstatě nedostatečně důsledně uvědomovanou koncepcí rovnosti práv a příležitostí. Jinými slovy, zda i oficiálně podporované a prováděná politika rovných příležitostí nebude nevyhnutelně a setrvale narážet na somatizované role a očekávání stran nastavení genderové kultury. Zvolené výzkumné téma je dosti důsažné také proto, že právě hlasy mužů, vzhledem k tomu, že jsou – příznačně absurdně a nesmyslně – považováni jaksi stojící mimo zájmy a debaty stran genderovanosti identity, se mohou těšit vyšší společenské prestiži než postoje „zainteresovaných“ strany feministek. Právě projevy mužů na genderové téma tak mají silný symbolický kapitál, což vede – jak ukazuje například případ organizace LOM – k dosti ambivalentním výsledkům.

Práce je čitelně a koncizně napsána, zřetelně, logicky a konsekventně rozvržena z hlediska své makrostruktury i argumentačního postupu. Z metodologického hlediska postupuje šťastně, vhodně volí kombinaci postupů více makrostrukturní sémantické analýzy (k určitým pochybnostem v tomto bodě se dostanu níže) a podrobněji zacílené kritické analýzy diskurzu, vhodně připomíná souvislost vynoření kategorie muže jako předmětu kritického genderového zkoumání v souvislosti s obratem k jazyku v humanitních vědách, vhodně je vybraná i konzultovaná a využívána odborná literatura (Barša, Bourdieu, Badinter, Butler, Cambell, Fafejta, Faludi, Fausto Sterling, Havelková, Kimmel, Scott, Sokolová, Šiklová, Vodochodský, Vodrážka atd.). Vedle konstruktivistického kvalitativního přístupu k analýze dat

(shromážděných textů) jsou v práci užitečné i kvantitativní informace o časovém rozložení a počtu textů psaných z antifeministických pozic.

V práci nacházím množství zajímavých a relevantních postřehů a analytických závěrů. Dobře jsou postiženy charakteristické rysy a strategie diskurzů a identit různých typů mužského antifeminismu. Z těch v práci uváděných mne zaujala celá řada, mimo jiné například fenomén rozpouštění strukturních, systémových sociálních rysů do individuální psychologie, postup charakterizují české veřejné diskurzy o genderu obecněji; absence pozicionality a nárokování univerzální identity, jež je daná a pro všechny stejná, rozpor mezi důrazem na danost této identity při současném kulturním vymezování vůči společenskému fenoménu, zde feminismu; kap. o infantilní ochotě přijmout pozici nezodpovědnosti a neochotě připustit možnost situace, kdy jedinec nemá vše pod kontrolou; totalizace a homogenizace společnosti, která nepřipouští odchylky od správného mužství; neochota k reflexi genderového řádu v době totality; apodiktické odvozování hodnot od nevykazatelných, politicky nevyjednatelných logocentrických postulátů (Bůh, příroda, přirozený řád); kontradikce mezi esencialistickými pozicemi vylučujícímu představu, že identity jsou utvářeny a sjednávány, při současné vyjadřované obavě a alarmování, že identita je ohrožena; kontradikce, kdy se možnost diskuse a politických řešení jeví paradoxně (absurdně) jako znak nebezpečného totalitarismu, nikoli indicie svobody; neschopnost vidět strukturní a systémové příčiny, redukce problémů na psychologii jedince; absence reflexivity vlastní identity ve vztahu k okolí, k problémům distribuce moci a dominance; představa mužství je v různých podobách implicitně svázána a založena s potřebou mužské dominance; portrétování reflexe a nápravy nerovností jako mužské krize; portrétování běžných zásad respektu a rovnosti jako pro muže nesplnitelných a neadekvátních nároků; implicitní nastavení politiky a společnosti jako patriarchálních a maskulinních – co tyto kritéria nesplňuje, nemá na politickou aktivitu nárok.

Dobře je ukázána kontradikce v kategoriích připisovaných diskurzy antifeminismu feministům (kategorie ne/autentičnosti, pomýlenosti, dezorientovanosti, nezralosti, slabosti – autorova argumentace ukazuje, jak každý jeden z těchto atributů lze vyložit přesně opačně, než to činí antifeministická rétorika), stejně tak při analýze Šnebergerova článku autor dobře poukázal na inkoherece, kontradikce, nepoučenost a zejména homogenizace v konstruování obrazu feministy (kupř. gender rovná se kritika mužů, feministka se brání importu myšlenek za zahraničí atp.). Autor dobře na mnoha místech poukazuje na mnohé další rozpory v tvrzeních předkládaných autory antifeministického směřování, kupř.: antifeministé kritizují kvóty, jež by mohly vést k paritě pohlaví v zastupitelských orgánech, zároveň se na základě stejné myšlenky

rovnosti zastoupení dožadují účasti v odborných orgánech, k jejichž výkonu jim chybí kvalifikace, velebení tradiční rodiny, aniž by byla věnována pozornost tomu, jak výrazně se vůbec pojem tradiční rodiny proměňuje v čase, jak je skrytě normativní a jak je ve velkém množství případů i ona „tradiční rodina“ zcela dysfunkční.

Zásadním způsobem je v práci poukázáno na zavádějící diskurz obrany mužských práv, který v situaci převažující diskriminace žen fundamentálně směřuje nikoli k obraně menšiny, ale k zachování mocensky výhodného statutu quo. (Lze dodat, že strategicky konstruovaná „krize mužů“ v antifeministických diskurzích se dilemat mužské identity, tedy vyrovnávání se s interpelujícími nároky k univerzální a jediné správné maskulinitě, nijak nedotýká a nesnaží se je tematizovat.) Dobře je vypíchnuto, že mužství, vnímané antifeministickým diskurzem v paradigmatu esencialismu, je ve své podstatě svrchovaně genderovanou, složitě kulturně budovanou a fobicky strážnou kvalitou – potřebou být tím správným mužským mužem. Dobře postiženy jsou podmínky vedoucí k typu popsanému jako infantilní patriarchy: muži vyrostli v prostředí, kladoucí menší nároky na muže a velmi je oceňuje, u žen naopak; proměna a narovnání těchto podmínek je zastihuje nepřipravené ji akceptovat a generuje obranný mechanismus antifeministických diskurzů a krizi mužů, za níž jsou prý odpovědné feministky. Diskurz antifeminismu umožňuje ustavit se znovu jako hegemonní muži a jako takový není reakcí na feminismus, ale na jeho vzrůstající legitimitu a výsledky, není o debatě či „reformě“, „zlepšení“ feminismu, nýbrž o jeho delegitimizaci a potlačování. Ilustrativní je v tom ohledu srovnání typu „infantilní patriarchy“ s typem „tradiční patriarchy“ (oba vedení snahou uchovat situaci dominance mužů, první typ k tomu na rozdíl od druhého aktivně používá k budování své pozice denunciaci druhých, v tomto případě cílů feminismu). Vposled se autor vrací ke své úvodní otázce a ukazuje antifeminismus nejen jako infantilní reakci na neschopnost se vyrovnat se ztrátou vlastní dominance, ale i jako společenskou aktivitu založenou na vyloučení demokratických principů politického, společenského, komunikačního vyjednávání *různých* pozic.

K práci mám i několik mírně kritických postřehů týkajících se jednak míry zapojení obecných teoretických východisek do samotných analytických a interpretačních postupů, jednak vymezení některých těchto teoretických východisek samotných a jednak potenciálního rozšíření těchto analytických a interpretačních pasáží o některé body. Z hlediska prvního typu výhrad si lze klást otázku: stávají se v práci představené koncepty, jako pojetí těla a pohlaví jako konstruovaného, ustavujícího se v určitých kulturních a diskurzivních rámcích (Butler), biologie jako společensky utvářené interpretační mřížky, nikoli

neutrálního prostředí, do nějž je naše myšlení situováno (Fausto-Sterling), gender jako kategorie, skrze níž operuje moc (Scott) nějak relevantní při interpretaci, tj. např. při analýze předporozumění antifeministů tomu, jak funguje socializace, distribuce autority, moci ve společnosti? Jak jsou představené konstruktivistické aspekty relevantní pro analýzu esencialistických diskurzů a jak je k nim lze konkrétněji, explicitněji kriticky vztáhnout? Podobně, práce používá přístupy mužských studií Campbella či Kimmella, jež ukazují patriarchát (konstrukci mužského pohlaví jako hodnotnějšího) coby nejen otázku distribuce moci, ale také zacházení se strachem, negativním vymezováním (otázka genderovanosti – být dostatečně mužským mužem atp.). To jsou témata a otázky, jež tvoří užitečné a relevantní pozadí pro další analýzy, spojnice ale nejsou v práci vytvořeny, resp. potenciál těchto témat není dostatečně vytěžen. Práce by také mohla podat ještě odstupňovanější popsání toho, co vše může znamenat a co vše bývá míněno pod pojmem „krize mužů“, resp. „krize mužství“. To může zahrnovat celé spektrum od esencialistických, konzervativních mytopoetických pojetí krize tradičního genderového uspořádání a hodnot, absence otcovské role (selektivně a strategicky kladené za vinu feminismu), kritika feminismu a zatlačení mužské role až po relevantnější otázky toho rázu, zda je mužská role a mužská i ženská populace připravena plně vstřebat cíle a důsledky feministických snah. Zdá se mi tedy, že některá v práci představená obecná teoretická východiska jsou sice blíže nevztažená k analytickým a interpretačním částím, na druhou stranu vytyčují zřetelně autorovi pozice a mohou – např. při přepracování práce – posloužit neodborné/mu čtenáři/ce k základní orientaci v genderové problematice.

Druhý typ výhrad se týká odlišných interpretačních závěrů, spíše než o výhrady se tedy jedná o alternativní vidění věci. Tak například. Jinak než autor bych hodnotil, že malou roli v diskurzích antifeminismu hraje homofobie. Autor upozorňuje jen na explicitní homofobii v několika článcích, ale nevyužívá si myslím dostatečně Kimmelovo vymezení homofobie jako strachu mužů z jiných mužů, v jejichž očích se nebude jevit z hlediska genderovanosti dostatečně mužně. Zdá se mi, že explicitněji by bylo třeba upozornit na manipulativnost, selektivnost, reduktivnost, resp. naprostou nepoučenost tvrzení předkládaných třeba v článcích Martina Komárka: genderová studia rozhodně netvrdí, že ženy jsou „utlačované chudinky“, jen zkoumají sociální a kulturní podmínky, v nichž se utvářejí a zvýznamňují rozdíly mezi pohlavími a vykládat g. s. v tomto smyslu lze jen zcela strategicky (manipulativně). Nepochopení podstaty genderu zrcadlí se v suverénních esencialistických tvrzeních (rozdíly jsou dané od přírody) je doplněno značně arogantním přehlížením celé škály nerovností, které jsou ironizovány a trivializovány

lexikálním vyjádřením „utlačených“ žen; symptomatické je suverénně podávané tvrzení, že pro pojem gender údajně neexistuje český výraz, který krom autorovy neznalosti dokládá i logickou inkohorenci – znamená (domnělá) absence výrazu absenci jevu, nebo spíše naopak absence citlivosti daný jev vůbec rozeznat? Podobně u Šnebergera – zaměňování či záměrné strategické nepochopení povahy analýz, které genderová studia předkládají: odkud čerpá informaci, že „český gender“ mužům říká, že mají opustit své „mužství“? Některé body tohoto typu v práci postrádám, je však možné, že jsou natolik zjevné, že je autor pro cílového adresáta nepovažoval za nutné zvlášť zdůrazňovat.

Šel bych také ještě dále v interpretaci mužů, kteří se označují za feministy v tom smyslu, že jsou nakloněni ženám, resp. jak zněl jeden citát, že jsou rádi v přítomnosti žen. Autoři jako Šneberger, Joch, Uzel, Páral, Burian hovoří o tom, že jsou vlastně feministy, jen nemají rádi feministky, které podle jejich ženám de facto škodí. Píší, že všichni muži mají rádi ženy, což – obávám se – přeloženo neznamená o mnoho více, než že dotyční autoři jsou esencialisticky heterosexuálními (a heteronormativními) sexisty: společnost žen je jim příjemná jako společnost sexuálních objektů. Činit ze své pouhé heterosexuality feminismus vidím jako poněkud odvážné až troufalé. Jsou-li dotyční autoři tak zapálení do problematiky nerovnosti žen, jakou literaturu podporující snahu žen o zrovnoprávnění studují a o jakou se opírají, není-li to feminismus, jež považují za kontraproduktivní? Jakou předkládají analýzu a návrhy řešení, krom vlastního – „překvapivého“ doznání, že mají rádi ženy? Jejich pozice je podobná návštěvníkovi zoologické, který se z té pozice, že se rád dívá na zvířata (zavřená v klecích), prohlašuje za ekologa. Jejich (jistě autentické) potěšení z přítomnosti jiných objektů a v lepším případě i subjektů (je-li žena vyvážána z oné pozice bytí pro pohled) lze sotva ztotožnit s kritickou analýzou stavu nerovnosti a diskriminace.

Většinu v práci citovaných výroků lze kriticky rozebrat a dekonstruovat takřka v každém druhém slově, tak např. Miloš Čermák 5/2003 (autor svou promluvu představuje jako vně-ideologickou, jako by něco takového bylo možné, zkoumání zřetelné stavu nerovného zastoupení a nerovných příležitostí žen a mužů označuje za fanatismus, pozoruhodné je též jeho simplicistní a dosti arogantní způsob, s nímž mluví o generaci „pomýlených“ v padesátých letech a ignoruje při tom komplexitu tehdejších historických podmínek). Podobně lze více vypíchnout naprosté argumentační nespojitosti v člancích Deyla či Hausmanna, které bez jakéhokoli zdůvodnění spojují feminismus s údajným kulturním úpadkem či fenoménem dezintegrace rodiny (za odchod otců od rodin může údajně feminismus, na muže samotné se pozornost neobrací). Stejně tak by bylo možné více upozornit na roli

rétorické strategie – ironie a sarkasmu, které dodávají promluvě antifeminismu nádech nonšalantní poučenosti, na níž v žádném případě nemohou promluvy dotyčných autorů aspirovat.

Pokud jde o výhrady terminologické a teoreticko-konceptuální: mluví-li se v práci o tom, že Foucaultovo pojetí diskurzu opomíjí sociální rozměr a agentnost lidského subjektu (citace z práce Vávra 2008), přinejmenším by bylo vhodné dodat, že Foucaultovo pojmání diskurzu v jeho druhé, genealogické fázi se na subjekt a mimodiskurzvní zaměřuje velmi výrazně (technologie sebe), resp. že některé tyto dichotomie jako jazyk a subjekt se v pracích např. Judith Butler značně problematizují (kritika představy agentnosti diskurzu, tedy kritika samotné dichotomie agens/paciens – diskurz/subjekt). Je také poněkud zavádějící stavět N. Fairclougha jako toho, kdo oproti Foucaultovi představuje kritické zkoumání role diskurzu v sociálním jednání. Naopak Fairclough analyzuje výhradně texty, na rozdíl od posunu k výzkumům dispozitivů moci u Foucaulta. Fairclough maximálně poskytuje konkrétní nástroje k jazykové analýze, která má své výhody a stejně tak i limity, ležící právě, domnívám se, v pojetí vztahu jazyka, jednání a materiality: právě v tomto ohledu vidím Faircloughovu přehlednou (koncentrickou) stratifikaci textu, diskurzu a sociálních praktik jako poněkud reduktivní a v práci představený vztah materiálního a diskurzivního, společenského jednání a diskurzivní praxe, citovaný z Vávra 2008, vnímám v kontextu Foucaultova genealogického uvažování jako neuspokojivé. V práci užívaný výraz „hegemonní“ je užitečný, ale mohl by být ještě více přepracován vzhledem k původnímu významu, jež mu dal právě Gramsci – hegemonní není jen dominantní, převažující, těšící se největšímu vlivu, ale takový, u něž tato privilegovaná mocenská pozice není ani uvědomována. V tom smyslu by bylo možné vidět projevy antifeminismu jako jednání v situaci, kdy se hegemonie patriarchátu, totiž neviditelnost jeho nastavení prioritizující a zvýhodňující muže začíná drobit – v tom smyslu, že začíná být přinejmenším rozkrývána a analyzována. Problém nereflexivní ideologií (nevyhnutelné ideologičnosti každé/kterékoli pozice) je potřeba stopovat dále než k Faircloughovi, spíše k Žižekovi, Eagletonovi a ještě spíše Althusserovi či vůbec Gramscimu.

Z metodologického hlediska pak není příliš specifikována sémantická analýza, v práci zvolený postup při analýze velkého množství textů se – zdá se mi – metodologicky zhruba blíží obsahové analýze (jež může být prováděno např. v prostředí Atlas.ti), zejm. co do kódování do kategorií, dominantních témat a typů, jehož se autor beztak podjal ve své typologii antifeministických obrazů feministů. Poukázat lze i na několik vysloveně drobných nedostatků, tak mi např. připadá ne zcela vhodné uvádět Františku Plamínkovou uprostřed postav 19. století (Rettigová,

Světlá, Krásnohorská, Náprstek), některé v práci citované odborné texty (Badinter, Braidotti, Berger a Luckmann) nejsou odkazovány v seznamu literatury, v práci narazíme tu a tam na překlepy jako idilické (sic), homofonie namísto homofobie s. 13 (způsobené asi zapnutou funkcí automatického opravování překlepů v textovém editoru).

Přes tyto drobné výhrady, ve své podstatě dílčího rázu, považuji práci za výbornou svou kvalitou i zásadním svým příspěvkem ke společenské debatě, navrhuji 10 bodů z 10 a doporučoval bych ji ve zkráceném a restrukturovaném znění publikovat, zejména v periodiku s širším, i neakademickým záběrem.

V Praze dne 23. března 2009

Mgr. Jan Matonoha, M.Phil., PhD.